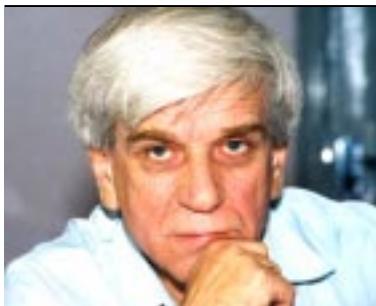

чарнобыль

чарнобыль

Сяргей Законьнікаў

...Мы займаемся самым важным і неабходным –
абаранянем чалавече жыцьцё.

Даражэй за яго няма нічога...

Абараніць жыцьцё

*Гутарка паэта Сяргея ЗАКОНЬНІКАВА
з членам-карэспандэнтам НАН Беларусі, прафесарам,
доктарам тэхнічных науک, удзельнікам ліквідацыі
наступстваў аварыі на Чарнобыльскай АЭС у 1986-87 гадах,
дырэктарам Інстытуту “Белрад” Васілем Несцярэнкам*

Сяргей Законьнікаў: Нашую размову, Васіль Барысавіч, хацеў бы пачаць з той згадкі, што мы знаёмы даўно. Добра помню наведваньні ў 70-80 гадах цяпер ужо мінулага стагоддзя Інстытуту яздзерных дасыледаваньняў АН БССР, які Вы ўзначальвалі, Вашыя аповеды. Пасыля аварыі на Чарнобыльскай АЭС нам даводзілася сустракаща ў рэдакцыі часопісу “Полымя” як аўтару і рэдактару, разам удзельнічаць у міжнароднай канферэнцыі ў Германіі, часта слухаў Вашыя выступленыні па радыяцыйных праблемах у Беларусі.

Але зараз я згадваю самае ўразылівае — съёзы на Вашых вачах, калі Вы ішлі пасыля начной нарады па калідоры пятага паверху будынку ЦК КПБ у пачатку мая 1986 году. Лепиш за іншых разумеочы памеры і вынікі катастрофы Вы тады тлу-

мачылі, папярэджвалі, пераконвалі, угаворвалі, прасілі прыняць неабходныя меры, але да голасу вучонага, які разумеў сваю адказнасць і думаў пра бяспеку людзей, улады не хацелі прыслухацца...

Прашу прабачэння за такую просьбу, але, калі можаце, згадайце ўсё ж, Васіль Барысавіч, той час, сваё першае адчуванье страшнай бяды, падзялітесь развагамі, як яно трансфармавалася ў Вашае сённяшнє разуменне Чарнобыльскай трагедыі.

Васіль Несцярэнка: Пра ядзерную катастрофу я даведаўся раніцай 28 красавіка 1986 году ў Маскве, у Крамлі, куды прыехаў на пасяджэнне Ваенна-прамысловай камісіі Савету Міністраў СССР. Мне хацелася вырашыць тэрміновыя праблемы інстытуту, якія ўзыніклі ў сувязі са стварэннем мабільнай АЭС. Калі паведамілі пра пажар на Чарнобыльскай АЭС, першай маёй рэакцыяй было – патэлефанаваць у інстытут і ўвесці ў дзеяньне аварыйную інструкцыю грамадзянскай абароны па ратаванні насельніцтва пры ядзерных катастрофах. Што я і зрабіў. Другі званок быў прэзідэнту АН БССР, акадэміку М.А. Барысевічу, якога я папярэдзіў пра магчымыя маштабы бяды для пайднёвых раёнаў Беларусі і папрасіў паведаміць пра катастрофу кіраўніцтву рэспублікі. Барысевіч парыў мне самому пазваніць першаму сакратару ЦК КПБ М.М. Сылюнькову і асабіста пераканаць яго, што неабходна прымаць тэрміновыя заходы па ахове насельніцтва ад радыяцый.

Некалькі разоў я спрабаваў прац памочніка першага сакратара ЦК КПБ В.Я. Крукава выйсці на Сылюнькова. Гаворка з ім адбылася толькі прац паўтары гадзіны. Мая інфармацыя і парада пра неабходнасць тэрміновай радыяцыйнай разьведкі і эвакуацыі людзей з тэрыторыі ў радыусе 100 кіламетраў ад ЧАЭС быў ўспрынітыя Сылюньковым дзіўна: “Не панікуй! Мы ведаем пра пажар. Яго патушылі”. На ўсе мае настойлівия парады прыняць тэрміновыя ахоўныя меры быў такі адказ: “Вяртайся ў Менск. Заўтра ранічай сустрэнемся”.

Вячэрнім авіярэйсам, у 19 гадзінаў, я вярнуўся ў Менск. У аэрапорце мяне сустрэў вадзіцель на аўтамашыне з неабходнай апаратурай для радыяцыйнага кантролю. Выехаў у напрамку Бабруйску. Першы замер правёў за Бабруйскам (на 23-м кіламетры дарогі Бабруйск – Мазыр), які паказаў – 5000 мікрарэнтген у гадзіну. Далей былі Калінкавічы, Хойнікі – 18000, Брагін – 30000. Вярнуўся ў Мазыр – 10000, пераехаў да Нароўлі – 28000 мікрарэнтген у гадзіну. Па дарозе ўзяў пробы на ўзбочынах, набыў некаторыя харчовыя прадукты для дасыльданьня.

Раніцай 29 красавіка быў ужо ў Менску. Перадаў пробы для аналізу на съпектрометры NOCIA (Фінлянддыя) і ў 8 гадзінаў раніцы быў у ЦК КПБ, у прыёмнай М.М. Сылюнькова. Аднак ён не прыняў мяне.

Я вярнуўся ў Сосны, у свой інстытут. Тут ужо былі гатовыя вынікі сектраметры прывезеных прабаў. Аналіз съведчыў пра высокую забруджанасць глебы і прадуктаў харчаваннія радыенуклідамі. Неабходна было прымаць тэрміновыя ахоўныя меры.

У пасёлку Сосны, дзе размешчана інстытут, у школе, у дзіцячым садку працяглі ахоўныя мерапрыемствы: зрабілі ёдавую прафілактыку, увялі абмежаванне на прыём ежы, на перамяшчэнне дзяцей і дарослых.

У Акадэміі навук БССР прэзідэнт сабраў усіх дырэктараў інстытутаў, сакратароў парткамаў, расказаў ім пра катастрофу на ЧАЭС, агучыў рэкамендацыі па індывидуальнай засцярожце: не выязджаць у лес, на садова-агародныя ўчасткі, не купацца, не карыстацца вадою з адкрытых крываў.

Якраз у гэты час актыўна працавала служба радыяцыйнай аховы інстытуту (М.Ф. Коханаў, А.А. Лінёва, Н.А. Альхімовіч, П.В. Булыга). Перасоўнія радыяцыйныя лабараторыі аб'ехалі па акружной дарозе ўвесь Менск, пабылі ў многіх мікрараёнах, зрабілі замеры. Гэтыя звесткі перадалі галоўнаму санітарнаму ўрачу г. Менску.

Яшчэ 28 красавіка ўсе супрацоўнікі інстытуту былі праінфармаваныя пра аварыю і атрымалі рэкамендацыі па радыяцыйнай засцярожце. Яны ў сваю чаргу апавясьцілі сваякоў і знаёмых.

Я зноў паехаў у ЦК КПБ. На Партызанскім праспекце ўбачыў, як з адкрытых латкоў прадавалі марожанае, мясныя прадукты. Зазірнуў на Камароўку. І там на адкрытым рынку ішоў бойкі гандаль прадуктамі харчаванья. Ніякіх абмежаванняў. А ў гэты час з неба сыпаўся радыёактыўны пыль.

У ЦК КПБ зайшоў да сакратара па ідэалогіі А.Т. Кузьміна. Ён двойчы спрабаваў дапамагчы мне трапіць да М.М. Сылюнькова, але гэтыя заходы былі безвыніковымі. У прыёмнай паведамілі, што Мікалай Мікітавіч вось ужо паўтары гадзіны гутарыць з нашым вядомым паэтам Нілам Гілевічам. Я нярвова бегаў па пачакальні, не знаходзячы сабе месца. Нарэшце, у 17 гадзін 30 хвілінаў адчыніліся дэйверы кабінету, і выйшаў Ніл Сямёновіч, з якім я быў знаёмы па сустрэчах у Соснах. Ён павітаўся і паведаміў: “Мы так хораша абмеркавалі з Мікалаем Мікітавічам пытаныні разъвіцца літаратуры і культуры ў Беларусі”. Я адказаў яму: “Баюся, што пасыля такай ядзернай катастрофы нашую беларускую літаратуру і культуру ня будзе каму ўспрымаць”. Ніл Сямёновіч не зréагаваў на маю трывожную інфармацыю: “Не хвалойцеся, Мікалай Мікітавіч мне расказаў пра пажар на Чарнобыльскай АЭС, але агонь патушылі. Усё будзе ў норме”. Я нічога не прамовіў і хутка, рашуча адчыніў дэйверы ў кабінет першага сакратара. (Толькі ў 1990 годзе, пасыля зіняцца сакрэтнасці з дакументаў па Чарнобыльскай катастрофе, пры чарговай сустрэчы ў Вярхоўным Савеце БССР Н.С. Гілевіч сказаў, што ён цяпер зразумеў маю перасыярогу, трывогу за здароўе людзей, якія я выказаў яму 29 красавіка 1986 году ў прыёмнай М. М. Сылюнькова).

C. 3.: Цікава, як з размоваў пра літаратуру, культуру М.М. Сылюнькоў пераключыўся на Вашу інфармацыю пра жудасныя падзеі. Няўжо ён яшчэ не разумеў, што здарылася і як трэба на гэта рэагаваць кіраўніку рэспублікі?

B. H.: Мой падрабязны даклад пра аварыю на ЧАЭС і пра яе магчымыя негатыўныя маштабныя наступствы для Беларусі першага сакратара ЦК КПБ ня ўразіў: “Ня трэба наладжваць паніку. Мне паведамілі пра аварыю. Але агонь патушылі. Зараз там вядуща аднаўленчыя работы, каб вярнуць АЭС у строй”.

Я працягваў настойваць на неабходнасці прыняцца надзвычайных мераў. Тады па селектары Сылюнькоў звязаўся са старшынёй Савету Міністраў БССР М.В. Кавалёвым: “Міхаіл Васільевіч, у мяне ў кабінечце знаходзіцца дырэктар Інстытуту ядзерных дасыледаваньняў АН БССР Васіль Барысавіч Несцяярэнка. Ён паведамляе мне пра аварыю ў Чарнобылі зусім іншае, чым тое, што нам сказалі. Ты тэрмінова яго прымі”. Кавалёў адказаў: “Трэба загадаць Несцяярэнку, каб ён прыбраў з гораду сваю дазіметрыю, бо яна сее сярод людзей паніку”. Але Сылюнькоў не пагадзіўся: “Ты ўсё-такі яго прымі”.

Недзе каля 18 гадзін 30 хвілінаў я прераступіў парог кабінету старшыні Савету Міністраў БССР М.В. Кавалёва, які адначасова зяяўляўся старшынёй Грамадзянскай абароны рэспублікі, і толькі ён мог увесыці рэжым надзвычайнага становішча, даць каманду на аварыйнае адсялен'не людзей і г.д. Там за сталом акрамя гаспадара сядзелі міністр аховы здароўя БССР М.Я. Саўчанка, намеснік старшыні Савету Міністраў БССР Н.М. Мазай, начальнік штабу Грамадзянскай абароны генерал-лейтэнант А.Л. Грышагін, галоўны санітарны ўрач рэспублікі А.Р. Піўчанка, намеснік міністра аховы здароўя БССР А.І. Кандрусёў, старшыня Менскага гарвыканкаму У.І. Міхасёў. Перад імі ляжалі разгорнутыя ваенныя карты са стрэлкамі, якія паказвалі распаўсюджваныне радыяцый ад Чарнобыля.

М.В. Кавалёў спытаў: “Што Вы хочаце нам паведаміць?” Я паўтарыў тое, што расказваў М.М. Сылюнькову: пра маштабы аварыі, пра магчымыя наступствы яе, пра неабходнасць радыяцыйнай разьведкі, медыцынскай ацэнкі бяспекі людзей на поўдні рэспублікі, пра ёдавую прафілактыку. Да гэтага часу галоўны інжынер нашага інстытуту пабыў ужо ў галоўнага санітарнага ўрача Менску і пераканаў яго, што трэба нарыйтаваць 700 кілаграмаў раствору ёду, каб увесыці яго на стан-

цыях водазабеспячэння ў пітную воду, а на малочных камбінатах – у малако. Але для гэтага неабходна расшыні Грамадзянскай абароне рэспублікі.

Акрамя таго, я паведаміў, што ўчора апараты радыяцыйнай бяспекі ў Соснах зафіксавалі магутнасць дозы ў 3000 мікрарэнтген у гадзіну. А каля будынкаў ЦК КПБ, СМ БССР яна была 800 мікрарэнтген у гадзіну. Прапанаваў правесыці ёдавую прафілактыку, прамыць вуліцы гораду, забараніць продаж прадуктаў на вуліцах, на адкрытых частках рынкаў, увесыці абмежаванне на ўдзел дзяцей у першамайскай дэмманстрацыі.

Пасыля гэтага міністр аховы здароўя М.Я. Саўчанка з прыёмнай патэлефанаваў у Москву дырэктару Інстытуту біяфізікі АН СССР Н.А. Ільіну і парасіў яго разгледзець мае прапановы. Той адказаў, што съпішацца ня трэба, што неабходнасці ў адсяленыні няма.

Гэту інфармацыю М.В. Кавалёў расцаніў як падтрымку яго пазіцыі. Ён зноў парай ѿ мне не разводзіць паніку, камандаваць у Соснах, а ў Доме ўраду яны самі будуць распаць, якія меры засыярогі прымасць. На гэта я адказаў, што ў Соснах без усялякіх указаньняў праведзеная ёдавая прафілактыка і прыняты ўсе заходы па радыяцыйнай бяспечы.

C. З.: Я слухаю Вас, Васіль Барысавіч, і думаю пра тое, што пры сучасным раззвіцці навукі і тэхнікі недасвядчанасць і шапказакіданіцтва тых, каму давераны лёссы мільёнаў людзей, пераходзіць з разраду простага невуцтва ў злачыннасць. Бачна тут і цана хвалёнай калегіяльнасці. Як заўсёды, вырашае адзін – самы галоўны начальнік, яму глядзяць у рот. Гэта працягваецца і сёньня, прытым больш выразна. Але і ці было тады прынята хоць нешта з Вашых прапановаў?

B. H.: На вялікі жаль, мяне не хацелі слухаць. Урэшце, з усіх прапановаў прынялі толькі адну – памыць вуліцы гораду перад дэмманстрацыяй. Але я на гэтым не спыніўся. 30 красавіка раніцай у ЦК КПБ на імя М.М. Сылюнькова быў даставлены ліст з маймі прапановамі па радыяцыйнай бяспечы.

А перад тым, уначы, мяне па ВЧ выклікаў у будынак КДБ акадэмік Валерый Лягасаў для кансультацыі пра магчымасць падачы вадкага азоту ў актыўную зону чацьвёртага рэактару. Аказалася, што да таго часу ў СССР толькі на нашым даследчым рэактары IPT-5000 меўся вопыт работы з вадкім азотам. Пытанье было адно – іші не адбудзеца новы выбух пры яго кантакце з ядзернымі палівамі?

Я патэлефанаваў акадэміку Бойку, атрымаў пацьвярджэньне, што выбухаў не было і паведаміў пра гэта В. Лягасаву. Той выслушав і сказаў, што па мяне пасланы верталёт, які прызямліцца ля Ждановічаў непадалёку ад маёй дачы. Паступіла каманда міністра сярэдняга машынабудавання СССР і начальніка інжынерных войскаў Міністэрства абароны СССР – перадаць з нашай АЭС съектромер “Памір” для выкарыстання яго на верталёце, каб ацаніць радыяцыйную сітуацыю на пляцоўцы Чарнобыльскай АЭС.

Наш сумесны палёт з В. Лягасавым, пілотам і штурманам над палаючым рэактарам той страшнай ноччу – гэта тэма асобнай гаворкі. Скажу толькі, што за яго расплачвацца сваім здароўем мне даводзіцца і па сёньняшні дзень.

Пасыля вяртання напісаў дакладную запіску М.М. Сылюнькову. Гэты дакумент, як і чатыры тамы (па 250 старонак кожны) перагіскі Інстытуту ядзернай энергетыкі з урадам, пісьмы ў Міністэрства аховы здароўя СССР, Гідрамет СССР, ЦК КПСС, былі рассакрэчаныя толькі ў 1989 годзе і апублікаваны ў № 4, 5, 6, 7 часопісу “Роднік” у артыкулах “Станет ли тайное явным?” і “Хроніка Чарнобыльской катастрофы”.

З мая з групай вядучых супрацоўнікаў (М.Ф. Коханаў, А.А. Лінёва, Н.А. Альхімовіч) я выехаў у пацярпелыя раёны Гомельскай вобласці. Вынікам гэтай паездкі стала новая дакладная запіска з прапановай адсяліць людзей з тэрыторыі ў радыусе 100 кіламетраў ад ЧАЭС і іншымі мерамі засыярогі.

У пачатку мая, пасъля маёй паездкі ў Кіеў, меў двухгадзінную гутарку з М.М. Сылоньковым, у час якой расказаў пра тое, якія меры бясьпекі прымае ўрад Украіны, пра рашучыя дзеяньні старшыні Савету Міністраў УССР па адсяленьні людзей з небясьпечных раёнаў вакол ЧАЭС. А ў адказ пачуў наступнае: “На Палітбюро ЦК КПСС гэты Ляшко на працягу 40 хвілінаў прасіў, вымольваў дапамогу для разыяцыйнай засыярогі насельніцтва Украіны і атрымаў сур’ёзнае пакаранье за паніку. А наш М.В. Кавалёў далажыў за 15 хвілінаў пра становішча ў Беларусі пасъля аварыі на ЧАЭС, запэўніў, што, нягледзячы на цяжкасці, рэспубліка выканае свае абавязацельствы па пастаўцы ў саюзны фонд малака і мяса, і нас пахваліў. Ты не разумееш палітычнага моманту. Скажы, хто будзе адказваць, калі мы людзей адселям, а потым высьветліца, што гэтага ня трэба было рабіць?” Я сказаў, што зраблю пісьмовыя прапановы і гатовы за іх адказваць. Такая запіска і была накіравана ў ЦК КПБ 7 мая 1986 году.

У час начнога пасяджэння ЦК, дзе мы з М.А. Барысевічам зноў пераконвалі, што трэба хутчэй прымаць ахоўныя меры, нас праста выставілі за дзъверы. Было такое адчуwanье, што мы размаўляем з глухімі людзьмі.

Вось тады, Сяргей Іванавіч, адбылася наша сустрэча і сумная, балючая гаворка на калідоры ў ЦК КПБ.

C. З.: У першыя дні пасъля аварыі, Васіль Барысавіч, я меў вельмі скупую інфармацыю. І тую даносілі толькі замежныя радыёстанцыі – “варожыя галасы”, якія забаранялася слухаць. Нават сваім супрацоўнікам у ЦК КПБ нічога істотнага не паведамлялі. Нельга было зразумець, што ж усё-такі здарылася? Адзінае, што мне помніцца – у глыбіні душы расло шчымлівае адчуwanье жахлівай і непапраўнай бяды для ўсіх нас. Потым яно вырасце і выльеца ў чарнобыльскіх паэмах.

B. H.: Што тут скажаш. Нам не давалі магчымасці давесыці сваё веданье сітуацыі да людзей. У ЦК КПБ было поўнае неразуменне нашых трывогаў. Мы выразна бачылі маштабы катастроfy. На вопыце ядзернай аварыі ў Чэлябінску было відавочна, якія негатыўныя наступствы чакаюць жыхароў забруджаных паўднёвых тэрыторыяў Беларусі. Ужо тады для насельніцтва галоўнай небясьпека стала спажыванье мясцовых прадуктаў харчаванья, забруджаных радыенуклідамі. Гэтая небясьпека застаецца і сёняня, хоць пасъля аварыі праішло 20 гадоў.

C. З.: Апошнім часам увага да чарнобыльскіх проблемаў у краіне пайшла на спад. Толькі зредку прамільгне ў афіцыйным друку або прагучыць па радыё ці на тэлебачаныні скупая і няўсямная інфармацыя. Абыякавыя адносіны на дзяржаўным узроўні да нацыянальнай трагедыі, да лёсаў канкрэтных людзей, якія пакутуюць ад Чарнобылю, выяўляеца і ў зъмяншэнні сродкаў, якія выдзяляюцца на пераадоленне наступстваў катасцрафы.

А між тым, на забруджаных тэрыторыях краіны жыве 1,84 мільёну чалавек, у тым ліку амаль паўмільёну дзяцей і падлёткаў. Украіна і Расія прынялі рашэнне і адсяліці людзей з раёнаў, дзе ўзоровень радыяцыі 15-40 кюры. У нас жа ў такіх раёнах жывуць 140 тысяччыці ўзросту чалавек. Вы лепей за мяне ведаце пра замаруджанае псіхаматорнае разьвіццё дзяцей, пра генетычныя адхіленні, пра павелічэнне паказчыку першапачатковай інваліднасці, пра тое, што праз прадукты харчаванья мясцовай вытворчасці насельніцтва забруджаных рэгіёнаў атрымлівае да 70-90 адсоткаў радыяцыі і пра многае іншае.

Канешне ж, прасыцей закрыць вочы на ўсё гэта і закалыхваць трывогу людзей бадзёрым дылетантызмам і шапказакіданіцтвам. Але, на нашае шчасыце, у Беларусі ёсьць класныя съпецыялісты, надзеленыя высокім сумленнем і адказнасцю, якія пастаянна жывуць чарнобыльскімі проблемамі, прыкладаюць намаганыні, каб дапамагчы націі захаваць здароўе і само жыццё. Вы – адзін з самых дасьведчаных, актыўных дарадцаў і ратавальнікаў, да якога людзі ставяцца з выключным даверам. Раскажыце, калі ласка, Васіль Барысавіч, пра дзейнасць недзяржаўнага

Інстытуту радыяцыйнай бяспекі, які Вы ўзначальваеце, пра важнейшыя напрацоўкі іхняе практычнае прымяне, пра проблемы, з якімі даводзіцца сутыкацца, пра контакты і абмен вопытам з подобнымі замежнымі ўстановамі.

B. H.: Інстытут радыяцыйнай бяспекі (“Белрад”) быў створаны на базе Беларускага навукова-тэхнічнага цэнтра “Радыеметр”. Пасыля рассакречваньня ўсіх звестак пра аварыю ў Чарнобылі і назіраньня за практычнымі дзеяньямі дзяржаўных органаў па радыяцыйнай бяспецы ў жыхароў Беларусі ўзынік недавер да той інфармацыі, якая паступала з афіцыйных крыніцаў.

Алесь Адамовіч, Андрэй Сахараў, Анатоль Карпаў прапанавалі мне стварыць незалежны Інстытут па радыяцыйнай бяспецы. Перш за ёсё трэба было даць насељніцтву праўдзівую, аб'ектыўную інфармацыю пра радыяцыйную сітуацыю пасыля Чарнобылю і прапанаваць магчымыя меры засыярогі.

Інстытут прапанаваў Вярхоўнаму Савету БССР, ураду, мясцовым органам стварыць грамадскую сетку цэнтраў радыяцыйнага кантролю для праверкі прадуктаў харчаваньня. У такіх цэнтрах пры сельскіх саветах або школах вясковых могуць замераць свае прадукты на ўтрыманьне радыенукліду і пракансультавацца пра бяспекоднае для здароўя іх ужываньне. Намі быў распрацаваны дазіметр “Сасна”. Яго выпуск наладзілі ў інстытуце і на прыборабудаўнічых заводах Гомелю, Барысаву, Рэчыцы (агульная колькасць больш як 300 тысячаў штук). Распрацоўка і выпуск 1100 радыеметраў РУГ-92 дапамаглі забесцяпчэнню радыялагічных службай Мінсельгасхарчу, Белкаапсаюзу, Мінлягасу надзейнымі і высокаадчувальными прыборамі для праверкі ўтрыманьня цэзію-137 у прадуктах харчаваньня.

370 мясцовых цэнтраў радыяцыйнага кантролю па ёсёй Беларусі – гэта была практычная рэалізацыя палажэнняў Закону “Аб сацыяльнай абароне грамадзянаў, якія пацярпелі ад Чарнобыльскай катастрофы”. Першыя 30 цэнтраў стварыліся за кошт фінансавай падтрымкі Фондаў Міры СССР і Беларусі.

Дзяржкамчарнобыль прызначыў наш інстытут галаўной арганізацыяй па стварэнні і наладжваньні дзейнасці МЦРК. Зараз па прычыне скарачэння фінансаваньня Чарнобыльскай праграмы колькасць дзеючых МЦРК, якія падтрымліваў Дзяржкамчарнобыль, скарацілася да 56, хоць патрэба ў іх ня зменышылася.

Ступень забруджанасці малака цэзіем-137 цяпер зьяўляецца першасным фактарам рызыкі для здароўя насельніцтва і асабліва дзяцей. Па звестках Міністэрства аховы здароўя РБ у 2001 годзе ў 1100 вёсках чарнобыльскіх рэгіёнаў малако ўтрымлівалася больш за 50 бекерэляў на літр па цэзію-137. Паколькі ў гадавой дозавай нагрузкы дзеці атрымліваюць больш за 60 працэнтаў унутранага абпраменівання праз мясцоваяе малако (дапушчальны ўзровень забруджанасці цэзіем-137 складае 37 бк/л), то яно і зьяўляецца галоўным індыкатарам пры вызначэнні бяспекі пражываньня на забруджаных тэрыторыях.

За час сваёй дзейнасці інстытут “Белрад” назапасіў у банку дадзеных больш чым 340 тысячаў замераў ўтрыманьня цэзію-137 у мясцовых прадуктах харчаваньня. Аналіз гэтых дадзеных паказвае, што больш за 15 працэнтаў пракантроліванага малака, больш за 80 працэнтаў мяса дзікіх жывёлаў, грыбоў забруджана цэзіем-137 значна вышэй дапушчальных нарматываў. Забруджанасць прадуктаў харчаваньня па цэзію-137 не змяншаецца і будзе захоўвацца яшчэ на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў.

C. Z.: Небяспеку для здароўя людзей нясе ня толькі цэзій-137. Хапае і іншай радыеактыўнай пошасці, якая шкодна ўплывае на здароўе жыхароў Беларусі.

B. H.: Безумоўна. У апошнія гады ў дзясятках вёсак выявілася таксама небяспечная забруджанасць малака, збожжа, гародніны стронцыем-90. Ні дзяржава, ні жыхары забруджаных тэрыторый ня могуць вырашыць усе праблемы радыяцыйнай бяспекі, якія паўстаюць пастаянна. На гэта няма сродкаў.

Інстытут эканомікі НАН Беларусі вызначыў эканамічныя страты нашай краіны ад Чарнобыльскай катастрофы за 30 гадоў у памерах 235 мільярдаў долараў ЗША,

што роўна 32 гадавым нацыянальным бюджетам. Хоць дзяржава штогод на дапамогу населенніству забруджаных рэгіёнаў затрачвае з розных крыніцаў да 20 адсоткаў бюджету, гэтыя сродкі складаюць толькі 10 адсоткаў ад неабходнага. Памеры катастрофы гіганцкія – забруджаныя 23 адсоткі ўсёй тэрыторыі Беларусі, у тым ліку 1,8 мільёна гектараў сельгасугоддзяў, 1,6 мільёна гектараў лесу...

Нізкі матэрыяльны ўзровень жыхароў забруджаных рэгіёнаў не дазваляе ім купляць чыстыя прадукты. Яны вымушаны харчавацца тым, што даюць прысядзібныя ўчасткі. А таму галоўная небясьпека для здароўя людзей звязаная якраз са спажываннем мясцовых прадуктаў, праз якія арганізм атрымлівае да 95 адсоткаў гадавой дозы абпраменівання ад цэзю-137. Шматгадовае ўздзеянне малых дозаў радыяцый негатыўна паўплывала на здароўе ўсіх насельнікаў Беларусі, але ў першую чаргу гэта востра адчуваюць жыхары чарнобыльскіх рэгіёнаў.

На парламенцкіх слуханнях у красавіку 2002 году было паведамлена, што ўздзеянне ёду-131 прывяло да масавага парушэння функцыяў шчытападобнай залозы ва ўсіх жыхароў Беларусі. Каля 10 000 чалавек перанеслі аперацию з прычыны раку шчытападобнай залозы (у тым ліку больш чым 1800 дзяцей). Зараз ужо дакладна выяўлены рост захворванняў, звязаных з ўздзеяннем радыяцый (прыроджаныя парокі, зъяўленыне дзіцячага цукровага дыябету, захворванні сэрца, нырак, лёгкіх і г.д.).

C. З.: Лічбы і факты жахлівія. З 1986 году, пасля таго як давялося самому летам і ўвесень быць у Хойніцкім раёне, удзельнічаць у арганізацыі дэзактывацыі будынкаў дзіцячых садкоў, школаў, бальніцаў, сутыкнуцца з агромністай людской бядою вочы ў вочы, я пастаянна цікаўлюся чарнобыльскімі проблемамі, і кожная новая негатыўная звестка пераварочвае душу, прыводзіць у роспач. Як жа нам ратавацца, выходзіць з такой складанай сітуацыі?

B. H.: Ураду Беларусі было б лагічна дамагчыся ад уладальніка Чарнобыльскай АЭС (Украіна), ад распрацоўшчыка і паставініка абсталявання атамнай станцыі (Расія) кампенсацыі населенніству нашай краіны за страты, нанесеная ягонаму здароўю ў сувязі з ядзернай катастрофой. Таксама мэтазгодна Рэспубліцы Беларусь – аднаму з заснавальнікаў ААН – ініцыяваць і прыняць усе заходы для стварэння страхавога фонду пры гэтай арганізацыі за кошт сродкаў уладальнікаў ўсіх АЭС (у сівеце іх налічваецца больш як 400), каб маглі атрымаць кампенсацыю ахвяры Чарнобыльскай катастрофы і іншых аварый на атамных станцыях. Але такіх намаганняў ніхто не прыкладае. Эканамічная дапамога Беларусі ад іншых дзяржаў міэрнай, краіна пакінутая адзін на адзін з чарнобыльскай бядою.

C. З.: Але ж, Васіль Барысавіч, у замежжы арганізавана шмат недзяржаўных дабрачынных арганізацыяў, якія стараюцца дапамагчы. Мне даводзілася часта па іх просьбе удзельнічаць у розных акцыях, зарабляць літаратурнымі выступамі, лекцыямі ў Германіі, Францыі, Швейцарыі сродкі для набыцця лекаў, медыцынскага абсталявання для Беларусі. Мяркую, што ўнёсак гэтых структураў у вырашэнне чарнобыльскіх проблемаў значны.

B.H.: Вялікую працу недзяржаўных арганізацыяў – дабрачынных фондаў, ініцыятыўных групаў і камітэтаў Германіі, Англіі, Італіі, Іспаніі, Ірландыі, Францыі, Швейцарыі, Аўстрый, Бельгіі, Японіі, ЗША і іншых краін – цяжка пераацаніць. Штогод іхнімі намаганнямі за мяжою папраўляюць сваё здароўе каля 60 тысячай дзяцей. Прыкладна 200 тысячай хлопчыкаў і дзяўчыннак атрымліваюць дапамогу па аздараўленыні на месцы. Аднак палова маленъкіх жыхароў чарнобыльскіх рэгіёнаў на мае магчымасці хоць бы на месяц пaeхаць на адпачынак і харчавацца там чистымі прадуктамі, што зараз для іх надзвычай неабходна і важна.

Інстытут “Белрад” наладзіў контакты з 25 замежнымі дабрачынными чарнобыльскімі арганізацыямі, якія маюць прямую сувязь з 911 беларускімі школамі, дапамагаюць работе мясцовых цэнтраў радыяцыйнага кантролю.

З 1995 году наш інстытут выпускае квартальны інфармацыйны бюлетэнь “Рады-

яцыны маніторынг жыхароў і іх прадуктаў харчаваньня ў чарнобыльскіх рэгіёнах Беларусі". Ужо дзесяць гадоў супрацоўнікі інстытуту праводзяць абыследаваныні дзяцей на сьпектрометрах выпраменяньня чалавека (СВЧ) для вызначэння назапашанацыі цэзію-137 у іхніх арганізмах. Гэтая праца паказала, што толькі 10 адсоткаў дзяцей маюць унутране назапашванье цэзію-137 меней як 10-15 бк/кг. У асноўным яно значна большае, а максімальная ўзроўні даходзяць да 4000-7200 бк/кг. Медыцынскія дасыследаваныні, праведзеныя прафесарам Е. Бурлаковай, акадэмікам А. Яблыкавым (Расія), прафесарамі Ю. Бандажэўскім, Т. Бірыч (Беларусь), выявілі, што паталагічныя парушэнні ў жыцці ёсць важных сістэмах дзіцячага арганізму наступаюць пры ўзроўні ўнутранага назапашванья цэзію-137 каля 50 бк/кг. А таму другой важнай задачай для інстытуту з'яўляецца радыяцыйны маніторынг дзяцей чарнобыльскіх рэгіёнаў і стварэнне картаў радыяцыйнай забруджанасці іхніх арганізмаў. У гэтым нам дапамагае фінансавай падтрымкай урад Германіі. З лютага 2002 году выконваецца сумесны праект "Высокаапрамененая дзеці Беларусі" з дабрачынным фондам Макартураў з горада Чыкага (ЗША).

C. 3.: Маючы такія трывожныя звесткі пра стан здароўя людзей, якія заходы робіць Міністэрства аховы здароўя РБ, каб палепшыць сітуацыю?

B. H.: На жаль, карыстаючыся ўскоснай методыкай вызначэння дозавых нагрузк-
зак па ўтрыманні цэзію-137, недакладнымі выбаркамі, Міністэрства аховы здароўя РБ пайшло па шляху заніжэння сапраўдных паказчыкаў. Ім і нацыянальная камісія па радыяцыйнай ахове насельніцтва была ўнесеная прапанова ва ўрад, і 8 жніўня 2002 году Савет Міністраў РБ зацвердзіў новае заніраваныне тэрыторыі рэспублікі па ўзроўні радыяцыйнай забруджанасці. Такім чынам 146 вёск сталі "чыстымі".

Абуранасць насельніцтва, звароты жыхароў Калінкавіцкага, Буда-Кашалёўскага раёнаў у наш інстытут зводзяцца да таго, што рашэнне Савету Міністраў РБ прынятае не на падставе дакладных навуковых дасыследаваньняў. Людзі бачаць штодзённа катастрафічнае пагаршэнне свайго здароўя і асабліва самаадчуваньня дзяцей, і гэта іх надзвычай хвалюе і трывожыць. Безумоўна, што трэба больш дасканала вывучаць стан здароўя і дасыследаваць прадукты харчаваньня ў гэтих 146 вёсках чарнобыльскага рэгіёну. Жыхары павінны пераканацца, што ўзровень забруджанасці цэзіем-137 у мясцовых прадуктах харчаваньня меншы за 20-30 бк/кг, утрыманыне яго ў арганізме дзяцей меньшае чым 1520 бк/кг і гадавыя дозавыя нагрузкі меншыя чым 0,1 мЗв/год. Калі ж паказчыкі будуть вышэй, то патрэбна прызнаць памылку і вярнуць вёскі ў пералік тых населеных пунктаў, якія забяспечваюцца мерамі радыяцыйнай аховы.

C. 3.: Васіль Барысавіч, патлумачце, калі ласка, для нашых чытачоў, у чым сутнасць прынцыпу радыяцыйнай аховы, бо многія з іх такой інфармацыяй не валодаюць.

B. H.: Прынцып радыяцыйнай аховы насельніцтва заключаецца ў наступным: вылучаецца крытычная група людзей (10 найбольш апрамененых асобаў) і забяспечваюцца такія меры, каб гадавая дозавая нагрузкa ў іхніх арганізмах не перавышала 0,3 мЗв/год. Такі падыход кардынальна адрозніваецца ад медыцынскіх мераў эпідэміялагічнага дасыследаваньня, калі вызначаюцца сярэднія гадавыя дозавыя нагрузкі на ўесь населены пункт. Гэтыя дадзеныя можна прымяняць, выкарыстоўваць толькі для ацэнкі сітуацыі і вызначэння колькасці магчымых хворых па калектыўнай дозе апраменяньня.

Прынцып радыяцыйнай аховы па крытычнай групе – дакладны, справядлівы і гуманны. Ён грунтуюцца на клопаце пра найбольш безбаронную, самую слабую сацыяальную частку насельніцтва. Гэта дзеці, цяжарныя жанчыны, старыя людзі.

C. 3.: Я ведаю, што Ваш інстытут мае непасрэднае дачыненіне да праблемаў лекавага, аздараўленчага харчаваньня людзей, асабліва дзяцей. Што робіцца ў гэтым кірунку?

B. H.: З 1996 году мы выкарыстоўваем навуковыя распрацоўкі Цэнтру радыяцыйнай медыцыны Украіны і рэкамендацыі Інстытуту радыяцыйнай медыцыны Міністэрства аховы здароўя РБ (кандыдат медыцынскіх навук Н.А. Грэс), якія тычацца харчаваньня дзяцей у чарнобыльскіх рэгіёнах. Гэта чатыры курсы на год прыёму пекцінавых харчовых дабавак з вітамінамі для вывядзення з арганізму радыенуклідаў.

Згодна заданьня Дзяржкамчарнобылю ў санаторыі “Беларусь” былі праведзеныя паразаунаўчыя праверкі па прыёме пекцінавых прэпаратаў – медыапекту (Францыя), яблапекту (Украіна), вітапекту (Інстытут “Белград”), сыпіруліну і вітамінага прэпарата вітус-ёд. Дасъледаваньні паказалі, што пры двухразовым прыёме ў дзень прэпаратаў (на працягу 21 дня) утрыманьне цэзію-137 у арганізме дзяцей змяншаецца наступным чынам (вымярэньне на СВЧ): пекцінавыя прэпараты – на 46-49 адсоткаў, сыпірулін – на 31-35, вітамінны вітус-ёд – на 23, кантрольная група – на 18 адсоткаў.

Харчовая пекцінавая дабаўка – вітапект – распрацаваная Інстытутам “Белград” з удзелам нямецкага фармацеўта, доктара Юргена з Мюнхену. У 2000 годзе мы атрымалі сертыфікат Міністэрства аховы здароўя РБ на права вытворчасці, рэалізацыі і прымяненія прэпарата. З таго часу з яго дапамогай многія тысячи дзяцей паляпшалі сваё здароўе.

У 2001 годзе праведзенае выпрабаванье прэпаратаў па ёўрапейскіх стандартах. Яно засведчыла, што пры прыёме (на працягу 21 дня) плацебу ўтрыманьне цэзію-137 у арганізме дзяцей змяншаецца на 13, 9 адсотку, а вітапекту – на 65 адсоткаў.

C. 3.: Амаль усе нашы буйнейшыя гарады маюць у суседзях або ў самой рысе забудоваў вялікія хімічныя камбінаты з іхнімі шкоднымі адыхадамі. На гэты атрутны парасон, які вісьне над людзьмі, наклаўся яшчэ і радыеактыўны. Скажыце, ці на можа ўзынікнуць у такім сімбёзе, ва ўзаемасувязі і ўзаемапранікненіі нешта нечаканае, што ная могуць прадугледзець ні фізікі, ні хімікі, ні эколагі, што прынясе шкоду здароўю жыхароў нашай краіны?

B. H.: Чалавецтву ўжо добра вядома негатыўнае ўздзеяньне на арганізм чалавека спалучэнія радыенуклідаў з іншымі шкоднымі рэчывамі (сывінец, нітраты і г.д.). Пры тушэнні палаючага рэактару Чарнобыльскай АЭС у агонь было скінута да 6000 тон сывінцу, які выпарыўся і асеў на зямлі Беларусі. Сывінец – таксічная атрутка. Уздзеяньне радыяціі ў выпадку яго прысутнасці шматразова ўзмацняецца.

Дасъледаваньні Н.А. Грэс у Лунінецкім раёне пераканаўчыя паказалі негатыўнае ўздзеяньне на арганізм дзяцей такога спалучэнія. Згодна яе ж дадзеных 67 адсоткаў малых у Гомельскай вобласці маюць у крываў ўзвареньне утрыманьня сывінцу больш як 100 міліграмаў на літр. У г. Менску такіх дзяцей – 29 адсоткаў. А таму вельмі важна ачышчэнне арганізму і ад гэтай атруткі. Знаў жа тут могуць дапамагчы пекцінавыя прэпараты, якія змянжаюць утрыманьне сывінцу на 70 адсоткаў.

У 1983-1998 гадах у ЗША па нацыянальным праекце дасъледавана 80 мільёнаў чалавек. У крываў 18 мільёнаў амерыканцаў сывінец утрымліваўся на ўзроўні вышэй за 100 млг/л. Абылося гэта за кошт выхлапных газаў аўтамабіляў, якія запраўляліся этыліраваным бензінам. Адразу ж выпуск такога паліва быў спынены. Міністэрства аховы здароўя ЗША ўвяло ў практику абавязковое ачышчэнне арганізму людзей (асабліва цяжарных жанчын) ад сывінцу. Сёння амерыканскі нацыянальны стандарт па ўтрыманні сывінцу – ная болей за 50 млг/л.

У Беларусі, на вялікі жаль, не спыняеца выкарыстаньне бензіну з гэтай антыдэтанацыйнай дабаўкай. А прынятая дапушчальная норма – 100 млг/л, што наносіць вялікую шкоду здароўю людзей.

C. 3.: Мы ведаем, што за калочым дротам у чарнобыльскай зоне працуюць на толькі нашыя дасъледчыкі, але і вучоныя іншых краінаў. Што там вывучаеца і ці ёсьць нейкія вынікі гэтай працы?

B. H.: Вучоныя вывучаюць узьдзеяньне радыяцыі, радыенуклідаў на расылінны і жывёльны сьвет. Яны шукаюць і знаходзяць спосабы зымяншэння пераходу радыенуклідаў з глебы ў расыліны і ў харчовы ланцужок – ад жывёлаў да чалавека. Напрыклад, цэзій у 5-10 разоў меней пераходзіць у расыліны і жывія арганізмы, калі ўносіць да 3 тон кальцыю, да 200 кг калію, да 100 кг фосфару на гектар ворнай зямлі. Гэты спосаб надзвычай эфектыўны. Але для нас прымянењне такой тэхналогіі недаступнае. Зараз уносіцца толькі 40-50 адсоткаў мінеральных угнаенняў ад тых агранамічных нормаў, якія трэба строга выконваць. Гэтым і тлумачыцца распаўсанье па краіне, як саранчы, прадуктаў, якія забруджаны радыенуклідамі.

Лічу, што ўсе забруджаныя землі нельга выкарыстоўваць для вытворчасці харчавання. Лепей пасадзіць там усюды лес. А праз пэўны час іх можна будзе зноў уключыць у севазварот.

C. Z.: Народны паэт Беларусі Пімен Панчанка сказаў так: “Жыццё майго пакалення расыекла на дзіве часткі Айчыннае вайна. А для сучасных людзей знакам бяды стала страшэнная чарнобыльская трагедыя”. Я згодзен з меркаваннем аднаго з маіх любімых аўтараў. Але хацеў бы заўважыць, што дзіве названыя трагічныя падзеі цяжка супастаўляць. Можа, нават, і немагчыма. Вайна доўжылася чатыры гады, зынішчыла мільёны людзей і іхні матэрыйальныя набытак. Яна і сёньня адгукаеца яшчэ той складанай дэмографічнай ситуацыі, у якой апынуліся асобныя народы, негатыўнай дэфармацыі у самой псіхіцы людзей. Аднак у маштабах гісторыі чалавецтва і сама вайна, і яе наступствы маюць усё ж абмежаванне. А чарнобыльская бяды, прынамсі для беларусаў, украінцаў, рускіх, расыцягваеца на стагодзі і тысячагодзі, калі, безумоўна, будзе існаваць, не згарыць у атамным агні сама планета. Я маю на ўвазе тое, што зараз ядзернай зброяй валодаюць некалькі краінаў на трох кантынентах, што нават лакальныя ваенныя канфлікты можа пераасыці ў буйнамаштабную вайну з прымянењнем усёзнышчальнага арсеналу.

Але адкінем, адпрачым такі глабальна трагічны варыяント разъвіцца падзеяў у сьвete, паспадзяемся на цвярозы розум палітыкаў, на волю ўсіх добрых людзей планеты, якія хочуць міра і добра сабе і сваім нашчадкам, і ўрэшце на прыродны інстынкт самазахавання. Вернемся да праблемаў, якія ўзыніклі ў сувязі з Чарнобыльскай трагедыяй. Ці не маглі б Вы расказаць пра новыя ідэі, тэхналогіі, якія вызначаюць шляхі стварэння аптымальнай радыяцыйной бяспекі для людзей і цяпер, і на перспектыву?

B. H.: Сёньняшнія веды пра ядзерныя тэхналогіі прымусілі карэнным чынам зымяніць свае адносіны да атамных электрастанцыяў. Гэта тэхналогія высокай рызыкі. Магчымасць аварыі на АЭС у 10-20 разоў большая, чым на электрастанцыях, якія працуюць на прыродным газе.

Вынікі Чарнобыльскай катастрофы і іх складанае, шматпакутнае пераадольванне паказалі, што атамныя тэхналогіі прыдатныя толькі для эканамічна багатых краін. Канешне, ня дай Бог, але, калі здарыцца аварыя ў ЗША, Германіі, Францыі, там дзяржава зможа хутчэй ліквідаваць яе і забясьпечыць насельніцтва чыстымі прадуктамі харчавання. Аднак, на вялікі жаль, падзеі 11 верасня 2001 году ў ЗША сьведчаць пра тое, што пры цяперашнім маралі людзей, у эпоху тэрарызму, у выпадку нападу на АЭС колькасць ахвяраў будзе налічвацца на тысячамі, а дзясяткамі і сотнямі мільёнаў. Чым хутчэй чалавецтва адмовіцца ад выкарыстання ядзерных тэхналогій, тым больш у яго шанцаў на выжыванні.

У Беларусі няма дадатковых уласных энергарэурсаў (прыблізна толькі 10 адсоткаў ад неабходнага). Бліжэйшыя перспектывы атрыманыя электразнергіі звязаныя з выкарыстаннем прыроднага газу ў бінарных парагазавых цыклах, дзе эфектыўнасць болей за 50 адсоткаў. Для выпрацоўкі электразнергіі трэба актыўна асвойваць ветравыя ўстаноўкі (выдатны прыклад усім краінам съвету падае Германія).

Паўднёвыя рэгіёны Беларусі (Мазыр, Калінкавічы) багатыя на падземныя гара-

чыя азёры. Гэты дарунак прыроды абавязкова неабходна выкарыстоўваць праз цеплавыя помпы.

Наогул, больш як 80 адсоткаў газу і нафты, што імпартуюцца ў Беларусь, ідуць на выпрацоўку бытавога і тэхнагічнага цяпла. Гэта велізарнае марнатаўства. Для такіх мэтаў варта задзейнічаць усе разнастайныя мясцовыя рэсурсы.

C. З.: Мне даводзілася ўвачавідкі бачыць, як у Германіі, Швейцарыі, Даніі значную частку энергарэурсаў атрымліваюць пры дапамозе ветракоў, малых гідрастанцыяў, выкарыстоўваюць сонечную энергію. Ведаю, што такі падыход прынялі на ўзбраеніе Швецыя, Фінляндыйя, Нарвегія і іншыя краіны. А ў нас, звыклых у складзе СССР да гігантоманіі, да залежнасці ад цэнтра, псіхалогія пакуль што не мяняецца, няма жадання выкарыстоўваць мясцовыя рэсурсы, шукаць новыя падыходы ў вырашэнні энергетычнай проблемы. Нягледзячы на тое, што Беларусь гібее пад прэсам Чарнобылю, зараз усё настойлівей началі гучыць галасы ў падтрымку разъвіцця ў краіне атамнай энергетыкі. На такой пазіцыі стаіць і цяперашняя ўлада. Як Вы маглі б гэта пракаментаваць?

B. H.: У 2000 годзе я працаваў у складзе ўрадавай камісіі па ацэнцы разъвіцця энергетыкі і выкарыстання АЭС. Яна ўнесла прапанову ва ўрад – аўгуста на 10 гадоў мараторый на будаўніцтва атамных электрастанцыяў, разъвіваць энергетыку на прыродным газе, шырэй выкарыстоўваць малыя ГЭС, сонечную энергію, ветракі. Асабліва гэта датычыцца ацяпленьня школаў, бальніцаў прыватных дамоў. Урад з прапановамі пагадзіўся, але зруху няма. За апошні час ніякіх новых навуковых аргументаў ня існуе і рэальных праектаў не з'явілася.

А між тым, усім ужо ясна, што Беларусь ня можа самастойна пераадолець наступствы Чарнобыльскай катастроfy. А яшчэ адзін Чарнобыль стане для нашай дзяржавы крахам.

C. З.: Навука і літаратура – гэта дзіве галіны грамадскага разъвіцця, якія маюць падабенства. Яны вывучаюць сьвет і чалавека. Іхняе дасыследаваньне ідзе паралельна і ўзаемазвязана, адна галіна ў нечым дапамагае другой. Успомнім, напрыклад, што многія прадбачаныні, ідэі пісьменнікаў-фантастаў далі штуршок перспектывным пошукам вучоных, знайшлі ўласабленыне ў канкрэтных навуковых адкрыццях. А з другога боку, літаратары з вялікай зацікаўленасцю знаёмыцца з самымі новымі навуковыми распрацоўкамі, якія, безумоўна, складаныя для ўспрыманьня, але прыцягваюць да сябе дапытлівыя творчыя розум, “трэніруюць” яго.

Чарнобыльская катастрофа паставіла безыліч неймаверна складаных пытаньняў і праблемаў. І, скажам, у мене, чалавека, які крышку знаёмы з імі, няма надзеі, што ў бліжэйшы час яны будуць вырашаныя, таму што ні съпецыялісты, ні ўсе мы – звычайнія людзі – ніколі ня мелі дачыненія да такіх глобальных узрушэнняў. Тым ня менш, чарнобыльская “загадкі” даводзіцца цяпер паставяна разгадваць вучоным (самай рознай съпецыялізацыі), інжынерам, медыкам. А людская трагедыя, якая, на маю думку, знаходзіцца недзе за межамі нашага звыклага ўяўлення пра бяду, не магла ня стаць прадметам асэнсаваньня ў літаратуры. І тут таксама шмат “загадак”. Чарнобыльская тэма і для пісьменнікаў надзвычай складаная, амаль што непадступная. Яна “супраціўляецца”, “не дaeца” для мастацкага ўласаблення. Ведаю гэта са свайго сціплага вопыту. Думаю, што ўсе літаратары, якія апублікавалі нешта больш-менш вартае на чарнобыльскую тэмы, прайшлі праз вялікія душэўныя пакуты. Але часам мне здаецца, што і гэтага не хапае.

Неадназначная і рэакцыя чытачоў на такія творы. Мае паэмы “Чорная быль” і “Зязюля” выклікалі бяспрыкладную пошту – дзесяці каля 500 лістоў. Наставіца-пенсіянерка з Пружанскага раёну Соф’я Сцяпанайна Капельшчанка нават прыслала пасылку з клубнічным варэннем і шчырай, кранальной споведдзю-удзячнасцю. За літаратурную творчасць маю не адну айчынную і міжнародную прэмію, але гэтую пасылку лічу самай высокай узнагародай.

І ў той жа час маюцца і такія водгукі: гэты твор перавярнуў усю душу, не дае спакойна жыць, мо лепей было б і не чытаць яго...

Васіль Барысавіч, Вы любіце і ведаецце літаратуру, выдатна разумееце і адчуваеце яе ўзьдзеяньне на людзей. Як Вы думаеце, можа, і сапраўды Чарнобыль – гэта тая тэма, якую ня трэба закранаць, бо звязтаца да яе – нібыта пастаянна вярэдзіць пякучую для ўсіх нас больку?

B. H.: Чарнобыль падзяліў нашую гісторыю назаўсёды... Я ўспамінаю шматгадзінныя гутаркі з Алеем Адамовічам у маі 1986 году, калі мы разам адчулі, зразумелі, што вынікі Чарнобыльскай катастрофы – гэта ядзерны СНІД. Мы сустракаліся і ўтрох 2 мая ў Васіля Быкава (мой сусед па дачы), дзе ў дойгай размове выдатныя пісьменнікі высыпвялі магчымыя наступствы для здароўя людзей. Шмат гаворак было ў мяне і з Святланай Алексіевіч, калі яна пісала “Чарнобыльскую малітву”.

Безумоўна, гэта вельмі цяжкая тэма, але, думаю, што нашыя паэты і празаікі павінны звязтаца да яе. Гэта жыцьцё кожнага чацьвёртага беларуса, які жыве ў Чарнобыльскай зоне.

Паглядзіце, як рок перасъеде і насыцігае беларусаў. У Айчынную вайну 1812 году, калі напалеонаўскія орды пракаціліся праз Беларусь да Масквы і назад, заўгніў кожны трэці жыхар. Нашэсьце гітлераўскіх бандай забрала жыцьцё кожнага чацьвёртага насельніка і кожнага трэцяга мужчыну.

А што цяпер. Слаўгарадскі раён. Вёска Гайшын. Высокі бераг, унізе Сож. Прыйгажосьць незвычайная. За ракою адселеная цэнтральная сядзіба калгасу, а восем вёсак, дзе живе 300 жыхароў, 100 дзяцей, пакінутыя на волю лёсу. Са Старой Каменкі ўсю тэхніку (трактары, камбайны, аўтамашыны) забралі ў Гайшын, у калгас, а людзі засталіся бяз працы, бяз сродкаў існавання. Толькі частка мужчынаў уладковалася ў лясьніцтва. З лістапада па май Сож разыліваецца, дарожнікі выцягваюць на бераг пантоны, і сем месяцаў няма сувязі ні з калгасам у Гайшыне, ні з райцэнтрам. У зімовыя месяцы (раз на два тыдні) са Слаўгараду праз Краснапольле прывозяць на бальшак хлеб, іншыя прадукты. Занесенія сьнегам дарогі ня чысьцяць. Людзі, як у вайну, брыдуць па бездаражы на бальшак, каб запасціцца нейкім харчаваньнем на два тыдні. Дапамогі ўрачоў няма. Санітарная авіяцыя цяпер не лятае.

Калія крамы, у якой практычна нічога няма, жыхары расказваюць пра свае беды. Тры дзяўчыны (17, 20 і 21 год) кажуць мне: “Дзядуля, мы хочам працаваць. У нас нават няма грошай, каб купіць хлеб. На вучобу ў Слаўгарадскі ліцэй нас не прынялі, бо мы не змаглі працаваць на кампутары. А мы ж яго ўбачылі там упершыню”.

Праз пэўны час я зноў быў у Старой Каменцы. Тут у школе засталіся восем маладых настаўніц. Новы дырэктар школы (родам з Касцюковічаў) сказала, што працуе, бо вельмі шкада дзяцей. Наш інстытут падарыў школе два старэйшыя кампутары, каб вучні змаглі асвоіць хоць бы азы працы на гэтай тэхніцы.

Аналагічная сітуацыя ў вёсках Валынцы, Кляпін, Кляпінская Рудня Кармянска-га раёну, якія месцяцца ў лясах за Сожам. Тут чарнобыльская бяда выяўляецца ў экстремальнym варыяньце. У арганізме дзяцей надзвычай высокі ўзровень назапашанасці цэзію-137, бо харчуюцца насельніцтва з уласных агародоў, ужывае радыёактыўныя грыбы, ягады, дзічыну і рыбу.

Усім жыхарам у Чарнобыльскай зоне патрэбная ня толькі фінансавая і матэрыяльная дапамога. Неабходна ратаваць іхнія душы ад безвыходнасці, ад забыцця. У гэтым могуць і павінны дапамагчы і пісьменнікі, і іншыя дзеячы культуры, і царква. Кожнаму чалавеку, які змушаны знаходзіцца ў такіх складаных умовах, трэба даць надзею на жыцьцё.

А вы паглядзелі б, якія там убогія, жабрачыя бібліятэкі! Зусім няма чаго пачынаць. Так і існуюць людзі бяз съвежага, звычайнага надзённага і бяз хлеба духоўнага.

Пра Чарнобыльскую трагедыю, пра яе ўплыў на лёсы людзей, пра нялёгкі быт

жыхароў гэтых надзвычай маляўнічых і такіх абяздоленых куточкаў Беларусі трэба абавязкова пісаць. Тады спачуванье і суперажыванье ўсяго грамадства дапаможа ім выстаяць у чорнай бядзе.

C. 3.: Катастрофа ня толькі ўцягнула чалавецтва ў вырашэнне складаных, часта яшчэ ня вывучаных, не асэнсаваных праблемаў экалагічнай, фізічнай бясьпекі людзей, захаванья ўсяго жывога на Зямлі, але і прымусіла задумацца над сэнсам самога жыцця.

Не сакрэт, што на працягу апошніх стагоддзяў, якія вызначаюцца імклівым разъвіццем навукі і тэхнікі, у разум розных людзей, пачынаючы ад выдатных вучоных і да самага звычайнага, простага абывателя, нярэдка закрадваеца крамольная думка, што чалавечас жыццё – гэта глабальны эксперымент, які праводзіцца невядома кім і невядома дзеля чаго. Нехта распачаў яго і цяпер цярпіва назірае, сочыць, што ж адбудзеца: або чалавек сумее ўдасканальвацца і ў сваім разуме, і ў маралі, каб захавацца надоўга, або загубіць і сябе, і ўсё жывое?

А між тым, я вычытаў некалі і такое меркаванье вучоных: прыродныя і патэнцыяльныя разумовыя рэсурсы зямлянаў дазваляюць чалавецтву існаваць яшчэ шэсць ці мільярдаў гадоў. Лічба, канешне ж, уражвае!

Скажыце, Васіль Барысавіч, ці не пахінула Чарнобыльская катастрофа Вашую веру ў каштоўнасць і высокі сэнс чалавечага жыцця, ці не наклала адбітак песьмізму на Вашыя адчуваньні, перажываньні, развагі як вучонага і як чалавека? І, урэшце, што ж такое само жыццё: эксперымент, у канцы якога – тупік, альбо “аптымістычная драма”?

B. H.: Чарнобыльская трагедыя стала цяжкім выпрабаваньнем для мяне – фізіка, чалавека, які верыў, што ягоны занятак прынясе карысць людзям, дапаможа вырашыць энергетычныя праблемы ў Беларусі, дзе няшмат уласных, мясцовых прыродных рэсурсаў.

Я больш не працу ў ядзернай энергетыцы, і там, на Гомельскім чыгуначным вакзале, вырашыў для сябе, што самая галоўная каштоўнасць у гэтым сьвеце – дзеці, што неабходна зрабіць ўсё, выкарыстаць усе магчымасці маёй прафесіі, каб абараніць іхняе здароўе ад разбуральнага ўздзеяньня радыяцый.

Усё, што адбываеца пасля аварыі для мяне, – гэта аптымістычная драма. Я ўбачыў, што нашыя веды дазваляюць навучыць людзей, як выжыць на забруджаных радыенуклідамі тэрыторыях і захаваць сваё здароўе. Дзеля гэтага варта жыць і працаваць.

Неяк, калі мы на мікрааутобусе СІЧ ехалі па чарнобыльскіх вёсках і замяралі назапашванье цэзію-137 у арганізме дзяцей, адзін тэлерэжысёр спытаў: “А Вам, чалавеку, які працаў раней са шматтысячнымі калектывамі па стварэнні новых АЭС, прымаў удзел у такіх маштабных праектах, ня крыўдна сённяня кінуць ўсё і зімайца лёсам кожнага асобнага дзіцяці ў зоне?” Я адказаў яму, што чалавецтва не дасягнула таго ўзроўню маралі і адказнасці, які неабходны, каб выкарыстоўваць ядзерныя тэхналогіі.

Мы зараз займаємся самым важным і неабходным – абаранянем чалавечас жыццё. Даражай за яго няма нічога. Калі мне разам з усімі супрацоўнікамі інстытуту ўдаецца ў 2-3 разы зменышыць назапашванье цэзію-137 у арганізме дзяцей, то, натуральна, у столькі ж разоў зъмяншаеца верагоднасць хваробаў і захаванацца жыццё.

Вось такая простая, але глыбокая сваім зъместам арыфметыка...

C. 3.: Дзякую, шаноўны Васіль Барысавіч, за ўсё, што Вы робіце дзеля будучыні Беларусі, за шчырую, сумленную размову.

